

СОЙМ ВЯЛІКАГА КНЯСТВА ЛІТОЎСКАГА

І. У. Дземчанка

Беларускі дзяржаўны ўніверсітэт

Сойм узнік на самым раннім пачатку фарміравання Вялікага княства Літоўскага. Яшчэ ва ўдзельную эпоху ўзніклі соймы паноў-рады («зуполная рада», «зьеханье», «сойм»), галоўнай задачай якіх быў разгляд судовых спраў і пытанняў дзяржаўнага кіравання. Па справах усіх зямель (альбо некалькіх) склікаліся соймы вялікіх і ўдзельных князёў, на якіх абмяркоўваліся галоўным чынам пытанні знешняй бяспекі.

Тагачасныя соймы займалі вельмі важнае становішча ў палітычным жыцці дзяржавы, але не толькі гэтым прыкметны сойм. Сойм быў цэнтрам усяго культурнага жыцця княства на працягу шматлікіх стагоддзяў, але ён быў таксама цэнтрам навуковага, моўнага, перадавога жыцця і г. д. Пра развіццё сойма пісалі шмат вучоных, аднак да гэтага часу гісторыя айчыннага парламентарызму застаецца актуальнай і да канца нераспрацаванай.

Спачатку соймы Вялікага княства Літоўскага збіраліся ў асобных княствах і землях з мэтай рашэння сваіх мясцовых спраў, аднак працэс цэнтралізацыі дзяржавы выклікаў неабходнасць больш шырокага прыцягнення мясцовасцей да рашэнняў цэнтральнай улады. У сувязі з гэтым соймы становяцца больш прадстаўнічымі і пачынаюць называцца вялікімі вальнымі соймамі.

Вучоныя разыходзяцца ў поглядах адносна кампетэнцыі сойма. Ужо на стадыі фарміравання агульнадзяржаўны сойм пачынае складацца з трох частак (станаў): вялікага князя, рады і прадстаўнікоў шляхецкага саслоўя. М. Максімейка лічыў, што вялікі князь і «станы» былі роўнымі бакамі, якія мелі патрэбу адзін у адным і таму шляхам узаемных саступак прыходзілі да пагадненняў. Прававая рэгламентацыя адносна таго, які бок павінен быў саступіць іншаму ў выпадку канфлікту паміж імі, адсутнічала, аднак дзейнічалі фактычныя рэгулятары (знешняя небяспека і інш.), якія прымушалі бакі шукаць кампраміс.

Рашэнні на сойме выносіліся, як правіла, гаспадаром і радай, а прадстаўнікі шляхты фактычна мелі толькі права дарадчага голасу, у

сувязі з чым і самі соймы ў XIV–XVI стст. мелі больш значэнне органа дарадчага, а не заканадаўчага. Аднак паступова сойм набывае заканадаўчыя функцыі, а з XVI ст. пераўтвараецца ў сапраўдны вышэйшы заканадаўчы орган Вялікага княства Літоўскага.

У 40–50-я гг. XVI ст. адбыліся змяненні ў сацыяльна-палітычным і эканамічным жыцці дзяржавы, што запатрабавала ўнясення зменаў у заканадаўства. У лістападзе 1551 г. на падставе просьбы паслоў сойма Жыгімонт Аўгуст са згоды паноў-рады стварыў соймавую камісію, перад якой ставілася задача: тэкст першага Статута ВКЛ 1529 г. «добра абачити и разважити» і вынесці прапановы на абмеркаванне на наступным сойме. Як бачым, у гэты перыяд змены ў закон маглі ўносіцца ўжо толькі соймам, які становіцца адзіным заканадаўчым органам дзяржавы, а для распрацоўкі праектаў законаў ствараліся спецыяльныя соймавыя камісіі.

У другой палове XVIII ст. пачаўся працэс рэфармавання соймакавага ладу. На соймах Рэчы Паспалітай быў прыняты шэраг нарматыўных актаў (закон аб павятовых соймаках, закон аб гарадах і інш.), якія значна ўдасканальвалі парламенцкія структуры дзяржавы. Асаблівае значэнне мела Канстытуцыя 1791 г. Яна замацавала палажэнне аб тым, што ўлада, якая «бярэ свой пачатак з волі народа», павінна складацца з заканадаўчай, выканаўчай і судовай галін. Удасканальваецца структура сойма, які пачынае складацца з палаты дэпутатаў (паслоў) і палаты сенатараў. Такім чынам, у канцы XVIII ст. былі створаны прававыя падставы для далейшага прагрэсіўнага развіцця парламентарызму.